

Opsesivni genije

KNJIGE IZ SERIJE „VELIKA OTKRIĆA“

Mičio Kaku *Ajnštajnov kosmos:
Kako je vizija Alberta Ajnštajna promenila
spoznaju prostora i vremena*

Barbara Goldsmit *Opsesivni genije:
Unutrašnji svet Marije Kiri*

Dejvid Livit *Čovek koji je previše znao:
Alen Tjuring i otkriće računara*

Rebeka Goldstajn *Nepotpunost:
Dokaz i paradoks Kurta Gedela*

Dejvid Foster Volas *Sve i još više:
Kratka povest beskonačnosti*

TAKOŽE OD BARBARE GOLDSMIT:

Strašilo

Mala Glorija... napokon srećna

Džonson protiv Džonsona



BARBARA GOLDSMIT

Opsesivni genije

Unutrašnji svet Marije Kiri

Prevod
Katarina Ješić
Aleksandra Stojanović



Naslov originala: Obsessive Genius, Barbara Goldsmith
Copyright © 2005 by Barbara Goldsmith
Translation Copyright © 2006, 2021 za srpsko izdanje, Heliks

Izdavač: Heliks
Za izdavača: Brankica Stojanović
Urednik: Bojan Stojanović
Lektor: Vesna Đukić

Drugo izdanje

Štampa: Artprint Media, Novi Sad

ISBN: 978-86-6024-063-9

Smederevo, 2021.
www.heliks.rs

Za decu:

Evelin

Džilijen

Džeka

Dženu

Lilijen

Maksa

i njihov „avanturistički duh“

Sadržaj

Uvod 11

POGLAVLJE 1	Rani uticaji	19
POGLAVLJE 2	„Kroza sve prođoh časno“	33
POGLAVLJE 3	Pariz	45
POGLAVLJE 4	Pjer	53
POGLAVLJE 5	Zadivljujuće slučajnosti	61
POGLAVLJE 6	„Problem je bio sasvim nov“	69
POGLAVLJE 7	„Najbolji sprinteri“	81
POGLAVLJE 8	„Predivna boja“	91
POGLAVLJE 9	„Šta je izvor energije?“	103
POGLAVLJE 10	„Da mu načinim druga prema njemu“	109
POGLAVLJE 11	„Nesreća našeg života“	117
POGLAVLJE 12	„Bili smo srećni“	131
POGLAVLJE 13	Metamorfoza	139

POGLAVLJE 14	„Moja deca... ne mogu da probude život u meni“	149
POGLAVLJE 15	„Hemija nevidljivog“	159
POGLAVLJE 16	Čast i sramota	171
POGLAVLJE 17	„Tako je tvrdoglava“	183
POGLAVLJE 18	„Svu snagu stavljam u službu svoje druge domovine“	189
POGLAVLJE 19	Stvaranje mita	197
POGLAVLJE 20	Predaja štafetne palice	211
POGLAVLJE 21	Marijina zaostavština	227

Zahvalnice 241

Napomene 245

Uvod

Pariz, 20. april 1995. godine: beli tepih se prostire duž avenije Suflo, sve do Panteona. S vrha kupole, pa do pločnika, spuštaju se trobojne zastave. Uz zvuke Marseljeze, pripadnici nacionalne garde koračaju niz belu putanju. Hiljade ljudi stoji u neobičnoj tišini duž trotoara; neki bacaju cveće dok povorka polako prolazi. Iza nastavnog osoblja Instituta Kiri hodaju učenici pariskih srednjih škola i nose visoko podignuta grčka slova alfa, beta i gama u boji francuske zastave – simbole za tri vrste zračenja.

Kolona se polako lepezasto širi, okružujući podijum ispod velike kupole Panteona na kome su mesta zauzele najučenije i najprosvেćenije ličnosti, poput predsednika Fransoa Mitterana. Teško bolestan¹, u poslednjim nedeljama svog mandata dugog četrnaest godina, odlučio je da svoj poslednji govor posveti „velikoj ženi Francuske“, a pepeo gospođe Kiri i njenog supruga, Pjera, svečano položi među zidine Panteona. Tako je Marija Kiri (Marija Salome Sklodovska) prva žena koja počiva u ovom hramu. Tu je sahranjena zbog svojih

zasluga u nauci. Kirijevi su ekshumirani iz svojih grobova u predgrađu Soa kako bi se pridružili ostalim besmrtnim ličnostima Francuske: Žan-Žaku Rusou, Emilu Zoli, Viktoru Igou, Volteru, Žan-Batistu Perenu i Polu Lanžvenu.

Pored Miterana je sedeo Leh Valesa, predsednik Poljske, domovine gospođe Kiri. Ceremoniji su prisustvovali članovi porodice u čijim srcima ovo dvoje naučnika zauvek živi: njihova kći Eva, deca preminule kćerke Irene i njenog supruga Frederika Žolio-Kirija – Elen Lanžven-Žolio i Pjer Žolio – oboje istaknuti naučnici.

Pjer-Žil de Žen, direktor Fakulteta za industrijsku fiziku i hemiju (EPCI) gde su Marija i Pjer otkrili radioaktivnost, radijum i polonijum, govorio je prvi. Istakao je da „požrtvovanost Kirijevih pamte svi Francuzi“. Leh Valesa je govorio o poljskom poreklu Marije Kiri i patriotizmu koji je ispoljavala prema Poljskoj i Francuskoj. Onda je ustao Fransoa Miteran:

Premeštanje pepela Pjera i Marije Kiri na naše najsvetije mesto nije samo čin sećanja, već je istovremeno i čin kojim Francuska potvrđuje svoju veru u nauku i naučna istraživanja. Ovim, takođe, odajemo počast ljudima koji su nas prosvetlili, njihovoj snazi i njihovim životima. Današnjom ceremonijom, iz Panteona pružamo ruke ka prvoj dami naše istorije. Ovaj simbolični čin pokazuje nameru naše nacije da se pokloni ženi odlučnoj da istakne svoje sposobnosti u zajednici u kojoj su intelektualno napredovanje i odgovorni položaji u društvu bili rezervisani samo za muškarce.²

Dok je Miteran izgovarao ove reči, iznad njegove glave, na fasadi Panteona, stajao je natpis: VELIKIM LJUDIMA [muškarcima], ZAHVALNA OTADŽBINA³. Ironija je bila očigledna.

Kada su govori završeni, ulicama Pariza je odjekivao zaglušujući aplauz. Skromni Pjer Kiri, koji je želeo da bude sahranjen u Sou jer se gnušao „buke i ceremonija“⁴, mrzeo bi ovu predstavu. Ne znamo da li bi se to njima svidelo, tek, Kiri-jeve su, posebno Mariju, Francuzi poistovećivali s bogovima. Gospođa Kiri je postala ikona prošlosti i budućnosti, inspiraciju ženama koje su u njoj videle ispunjenje sopstvenih snova i težnji. Ja sam bila među njima.

Kada sam bila tinejdžerka, na zid sam, između reprodukcije Van Gogove *Zvezdane noći* i propusnice za kuglanje petkom, zakačila fotografiju Marije Kiri. Marija sedi ispod bresta, prigrllila je oko struka svoje dve kćeri, dvogodišnju Evu i devetogodišnju Irenu. Ne znam zašto me je ova fotografija privukla, ali znam da nije imalo nikakve veze sa naukom. Gospođa Kiri je bila moj idol. Da bi vam neko bio idol, nije neophodno da znate zbog čega tačno osećate obožavanje. Možda mi je Marijin zaštitnički zagrljaj ulivao sigurnost jer je u to vreme moja majka bila daleko, u bolnici, zbog teških povreda u saobraćajnoj nesreći. Ko zna?

Na fotografiji nisu nasmejana lica, kako bi se moglo očekivati. Sve tri izgledaju neizrecivo tužne. Nisam razumela zbog čega. Sada znam. Ispod slike sam zakačila dva citata gospođe Kiri: „U životu se ne treba ničega bojati, treba samo razumeti“, i „Važno je život pretvoriti u san, a san u stvarnost“. Dok sam obavljala istraživanja za ovu knjigu, saznala sam da su ovo Pjerove, a ne Marijine misli.

U svakom slučaju, nema sumnje da je život Marije Kiri zaista inspirativan. Bila je jedinstveno biće, poput jednoroga na polju nauke. Poticala je iz osiromašene poljske porodice, te je osam godina morala da radi kako bi zaradila dovoljno novca za studije na Sorboni. Uspela je da savlada neverovatne



Marija sa Evom (levo) i Irenom (desno) u bašti u Sou, 1908. godine.

teškoće koje su je stalno pratile. Godine 1893, Marija Kiri je postala prva žena koja je diplomirala fiziku na Sorboni. Sledeće godine dobila je i diplomu iz matematike. Bila je prva žena profesor na Sorboni i prva žena koja je dobila, ne jednu, već dve Nobelove nagrade. Prvu iz oblasti fizike, zajedno sa svojim suprugom i Anrijem Bekerelom (za otkriće radioaktivnosti), a drugu, osam godina kasnije, iz oblasti hemije

(za otkriće polonijuma i radijuma). Prva je žena izabrana za člana Francuske akademije medicine, ustanove stare preko dva veka. Uz ovako briljantnu karijeru, Marija je odgajila dve dobro obrazovane, zdrave i nezavisne kćeri, gotovo sve vreme kao samohrana majka.

Ovo su činjenice o životu gospođe Kiri. Međutim, one su s vremenom umotane u romantični mit koji je odgovarao zamišljenoj slici mnogih – novinara, naučnika, lekara, feministkinja, poslovnih ljudi, industrijalaca – pa čak i samoj gospođi Kiri. Zapamćena je kao Jovanka Orleanka nauke. Ulice u Parizu nose ime Marije Kiri i njenog supruga, Pjera; na novčanici od 500 francuskih franaka (sada kolekcionarski primerak) nalazi se njen portret, improvizovana laboratorija, takozvana „trošna šupa“ kao i nekoliko prizora iz njenog života. Na poštanskim markama i novčićima nalazi se njen lik. Posebno opremljeni automobili kojima su prevoženi rentgen aparati tokom Prvog svetskog rata nazvani su „kirimobili“. Dokumentarni filmovi i drame doprineli su stvaranju legende o Mariji. Kao devojčicu, oduševljavali su me Grir Garson i Volter Pidžon koji su padali u zanos tumačeći likove Marije i Pjera u filmu *Madam Kiri* iz 1943. godine. Sećam se kako je lice glumice blistalo od miline dok je mešala ključalu mešavinu rude u velikoj posudi. Nikada neću zaboraviti scenu kada u tamnoj noći Marija i Pjer ulaze u laboratoriju i na posudi u kojoj je bila ruda ugledaju male, svetlucave mrlje. „Oh, Pjer! Možeš li da veruješ? Da li je to ono za čime tragamo?“, uzviknula je filmska Marija, dok su joj se suze slivale niz lice. Da, to je upravo bilo to – radijum!

Mnogo godina je proteklo od kada je zanesenu devojčicu nadahnula holivudska heroina. Devojčica je postala zrela žena, a običaji i priče iz vremena kada su Kirijevi živeli

postali su značajna inspiracija mojih književnih dela. Zašto su pojedine žene uhvaćene u zamku sredine u kojoj žive dok su druge uspele da umaknu i ignorišu te prepreke? Na koji način društvo i porodica utiču na težnje žena? Zašto neke žene žele nezavisnost, dok druge pristaju da žive po ustaljenim pravilima? Koji je zajednički imenitelj gospođa Kiri postavila u nauci, posebno za žene? Ovo su neka pitanja koja su pobudila moja interesovanja.

Moja opsednutost bila je usredsređena na istraživanja ogromnih različitosti između zamišljene slike i stvarnosti. Legendarna gospođa Kiri ostaće možda najpoznatija naučnica na svetu. Radijum se smatra Marijinim najvećim otkrićem i pripisan mu je veliki značaj zbog primene u lečenju malignih oboljenja. Da li je to tačno? Da li je ovo bio njen najveći doprinos nauci? Nema sumnje da je krajem prošlog veka lik Marije Kiri oslikan kao savršeno uzvišen. Ipak, iza tog savršenstva nalazila se istinska žena kojoj sam posvetila ovu knjigu.



*Fotografija glumaca Grir Garson i Voltera Pidžona
iz filma o Mariji Kiri, 1943. godine.*

Rani uticaji

„**V**elika otkrića se ne rađaju posve oformljena u glavama naučnika. Za razliku od Minerve koja je potpuno naoružana iskočila iz Jupiterove glave, ona su plod dugotrajnog rada“, zapisala je Marija Kiri. „Samo je um opremljen znanjem blagosloven srećom“, izvanredno je primetio Luj Paster. Najveća dostignuća nisu samo plod naučne potkovanosti; osoba koja im stremlje treba da bude dorasla takvom zadatku. Marija Kiri, sauzrevala u uslovima diskriminacije, oskudice i lišavanja, patriotizma i skrivanja, a pod ambicioznim pritiskom roditelja, bila je upravo takva.

Sa četiri godine stajala bi zadivljeno ispred zastakljene vitrine, a unutra, „police pune iznenađujućih i gracioznih instrumenata – staklene cevčice, vage različitih veličina, uzorci minerala, čak i pozlaćeni elektroskop“. ¹ Profesor Vladislav Sklodovski je objasnio kćerki da je u ormaru njegova „fizička aparatura“. Marija Salome Sklodovska ², zvana Manja, koja će postati svetski poznata gospođa Kiri, nije imala pojma šta ove reči znače, ali ih „nije zaboravila“. Ova priča iz pera Eve Kiri

ukazuje na Marijinu ranu privrženost nauci i zanimanje za istraživanje, ali, što je još važnije, govori o čvrstoj vezanosti za oca. Zastakljena vitrina bila je stalno zaključana jer su časovi prirodnih nauka koje je držao profesor Sklodovski ukinuti posle krvavog ustanka u Poljskoj, januara 1863. godine. Ruske vlasti su zabranile poljskim profesorima da predaju fiziku i hemiju. Marija Kiri je napisala da je zbog ruske represije njen otac bio uskraćen – da nije, verovatno bi ostvario briljantnu naučničku karijeru. Iako je prof. Sklodovski i dalje čitao naučne časopise i radove, kako Marija kaže, „moj otac više nije imao laboratoriju u kojoj bi izvodio eksperimente“.³ Naravno, ona nije bila prvo dete koje će želiti da ispuni neostvarene snove svoga oca.

Posao savetnika i predavača u gimnaziji za dečake u Varšavi pod ruskim patronatom, nije mogao da obezbedi sigurnu egzistenciju profesoru Sklodovskom i njegovoj porodici. Mnoge profesore, predavače u toj gimnaziji, sunarodnici su optuživali da su ih „zagadili Rusi“. Vladislav je potajno osećao da kroz pedagoški rad može da očuva poljsku kulturu i nacionalni duh.

Poljska, nekada veličanstvena i ponosna zemlja, posle Napoleonovog konačnog poraza kod Vaterloa 1815. godine i Bečkog kongresa, stavljena je pod protektorat triju zemalja: Rusije, Pruske i Austrije. Ruski car Aleksandar II proglasio se za „kralja Poljske“. Čak je i ime *Poljska* izbrisano s mnogih mapa, pa je korišćen naziv „Visla“, po istoimenoj reci. Rusi su bili izuzetno oštri i surovi. Zabranili su da se nastava održava na poljskom i da se izučava poljska istorija i književnost. Zvanični jezik bio je ruski, a oznake na prodavnicama i nazivi ulica bili su napisani ćirilicom.

Protiv ruske okupacije podignuta su dva neuspešna ustanka. Porodica Sklodovski je neposredno bila pogođena u obe

pobune. Vladislavljev otac Jozef, poznati profesor fizike i hemije, u prvom ustanku, novembra 1830. godine, borio se u artiljeriji. Kada su ga Rusi zarobili, bio je prisiljen da hoda bosonog do zatvoreničkog logora udaljenog 250 kilometara. Tokom marša izgubio je 20 kilograma. Izmučena i otečena stopala bolela su ga do kraja života. Neverovatno zvuči, ali uspeo je da pobjegne.

Ustanak januara 1863. godine bio je još veći poraz. Godinu i po dana su se poljski borci suprostavljali carskoj vojsci, neki naoružani samo ašovima, motikama i močugama. Hiljade poljskih ustanika poginulo je ili je proterano u Sibir. Jedan Manjin stric ranjen je u borbi a drugi je u sibirskom zatočeništvu proveo četiri godine. Oko sto hiljada pristalica ustanka izbeglo je u druge zemlje, uglavnom u Francusku, ponevši samo najnužnije. Avgusta 1864, vođe pobunjenika su uhvaćene i obešene. Njihova tela su visila s bedema Aleksandrove tvrđave, samo nekoliko ulica dalje od kuće porodice Sklodovski. Leševi su ostavljeni da trunu tokom celog leta.

Profesor Sklodovski je pružao otpor unutar sistema. Poput mnogih intelektualaca, shvatio je da je otvorena borba zaludna. Godine 1860, u trenutku kada je pobuna protiv ruskog cara počela da ključa, dvadesetosmogodišnji Vladislav oženio se Bronislavom Boguskom, prelepom, nadarenom mladom ženom. Oboje su poticali iz nižeg aristokratskog staleža poznatog kao *šljahta*. Plemići šljahte su sačuvali samo izvesna aristokratska obeležja, kao što je grb, i još uvek su nekadašnja njihova sela nosila prezimena bivših gospodara. Tokom godina, posedi i bogatstvo nepovratno su izgubljeni. Zadržali su ljubav prema učenju, školujući se za sveštenike, lekare, nastavnike, muzičare. Skoro polovina seljaka bili su bogatiji, ali je šljahta, koju su ljudi pamtili po izbledejoj slavi

i intelektualnim dostignućima, osećala nadmoć spram onih koji su svoju vrednost merili ovozemaljskim bogatstvima.

Jozef Sklodovski, Manjin deda, pohađao je Varšavski univerzitet, ali je odlučio da predaje u oblastima koje nisu bile pod jakom ruskom stegom. Njen otac je takođe želeo da pohađa univerzitet u Varšavi, ali su tu instituciju privremeno zatvorili posle pobune 1830. godine. Vladislav je bio prinuđen da uzima privatne časove iz biologije, a potom je prešao na Univerzitet prirodnih nauka u Sankt Peterburgu, gde je diplomirao na odseku za matematiku i fiziku. Po diplomiranju, vratio se u Varšavu i dobio mesto predavača asistenta. Plata mu je bila tako mala da nije mogao da se oženi. Spas se pojavio u liku Bronislave Boguske.

Opšte prihvaćeno mišljenje u to vreme, da žene nisu ni fizički ni psihički bile sposobne za rad, nije odgovaralo stvarnoj slici. Žene su, za težak rad u fabrikama, za obrađivanje zemlje i sve teške radove u polju dobijale mnogo manju nadnicu od muškaraca. Tokom ustanka 1863. godine, žene su preuzele muške poslove i to vrlo efikasno. Pošto je pobuna propala, obaveze žena su nanovo, često protiv njihove volje, svedene na brak, rađanje i kuću. Broj zanimanja dostupnih ženama bio je ograničen. One su najčešće podučavale i čuvalе decu.

Bronislavini roditelji nisu bili bogati, ali su uspeli da je pošalju u školu u ulici Freta, jedinu privatnu školu za devojke u Varšavi. Sve privatne škole te vrste nadgledale su ruske vlasti, ali kontrola je bila manje stroga nego u školama za dečake jer su ruski zvaničnici verovali da žene nikada neće postati javne ličnosti ili političari i da neće zauzimati nijednu uticajnu poziciju u muškom svetu.

U vreme kada se udala za Vladislava, Bronislava je već prošla put od profesora do direktorke škole u ulici Freta, i to

samo zahvaljujući svojoj inteligenciji i postignutim rezultatima tokom školovanja. Prihodi su joj bili solidni, a živela je u prostranom stanu koji se nadovezivao na školsko krilo. Bronislavin život je u braku postao tipičan za žene tog vremena, premda se ona starala i o porodičnim finansijama. U narednih šest godina izrodila je petoro dece: Zofiju (nadimak Zosja) 1862. godine; Jozefa 1863. godine; Bronislavu (Bronju) 1865. godine; Helenu (Helu) 1866. godine i 7. novembra 1867. godine, iste godine kada je Karl Marks objavio prvi tom *Kapitala* a Alfred Nobel patentirao dinamit, poslednje dete, Mariju Salome (Manju). Nakon rođenja poslednjeg deteta, Bronislava je rekla prijateljici: „Kada vidim koliko je težak život žene, ne bi mi smetalo da ponovo postanem gospođica Boguska“.

Godine 1867, Bronislavin muž je postavljen za pomoćnika direktora ruske gimnazije u Novolipskoj ulici. Novo nameštenje donelo je i novi stan. Nije bilo sumnje da će karijera profesora Sklodovskog imati prvenstvo nad karijerom njegove žene. Bračni par Sklodovski s kćerkama i sinom ubrzo se preselio iz centra Varšave u zapadni prigradski deo grada. Bronislava je kraće vreme putovala do posla u ulici Freta koja je bila prilično udaljena od njihovog doma. Brojne obaveze na poslu i kod kuće sve su je više zamarale i počele da narušavaju njeno zdravlje. Napustila je posao i potpuno se posvetila kući i podučavanju Zosje i Jozefa. Da bi uštedela po koju rublju savladala je obučarski zanat, postavila obučarsku klupu i pravila deci obuću koja je koštala koliko i sama koža. Lekcije koje je držala deci odzvanjale su uporedo sa udarcima čekića.

Kada je Manji bilo četiri godine, 1871, majka je počela da mršavi. Stalno je kašljala, što je klasičan znak tuberkuloze. Manji su bili uskraćeni majčini poljupci i zagrljaji.

To, kao i izdvajanje sudova i pribora za jelo, bila je samo predostrožnost, ali devojčica koja je žudela za majčinom pažnjom bolno je osećala ovu odvojenost. Ondašnji običaji su, takođe, stvarali jaz između roditelja i dece. Roditelji su imali potpuni autoritet, a deca su morala da im se obraćaju zvaničnim tonom i rečima. Manja se ponašala u skladu s tim. Nikada nije smela da upita šta je njenoj majci.

Iako je Vladislava pritiskalo loše materijalno stanje, poslušao je savete lekara. Odlučio je da svoju ženu pošalje na put, a kasnije će se ispostaviti da je to bio čitav niz tretmana. Bronislava je to nevoljno prihvatila. U ono vreme, lekari su smatrali da se tuberkuloza može izlečiti dugotrajnim boravkom u područjima s blagom klimom ili na planinama, celodnevnom odmaranjem i ispijanjem lekovite vode. Proći će još devet godina dok naučnici izoluju bakteriju, izazivača tuberkuloze. Tek tada će ljudi shvatiti da je ta bolest zarazna. Kako nije imala dovoljno novca da plati bolničarku, Bronislava je pvela svoju desetogodišnju kćerku Zosju. Devojčica se silno trudila da se kao odrasla brine o svojoj majci.

Što je duže bila odvojena od svoje dece, Bronislava je postajala sve depresivnija. Nakon boravka u austrijskim Alpima blizu Insbruka, sledio je odlazak u Nicu. Bronislava je bila zabrinuta zbog novca za ova putovanja. Kako je lečenje ušlo u drugu godinu, majku i kćerku je počela da muči sve veća nostalgija. Na božićno veče, u Nici, Zosja je postavila sto kao kod kuće, pa su, u suzama, prelomile osvećeni kolač koji su dobile iz Varšave. Te večeri se Bronislava pomolila: „Bože, neka ovo bude poslednji Božić koji provodim odvojena od svoje porodice“.

U ženinom odsustvu, profesor Sklodovski je preuzeo brigu o deci, a događaji koji će uslediti uticaće na to da tako ostane

dok ne odrastu. Ovaj čovek u pohabanom crnom kaputu, postao je zapovednik svoje male čete. Dečji dani i večeri bili su pažljivo podeljeni na periode učenja i vežbanja. Manja se sećala da je čak i najobičniji razgovor bio protkan moralnim ili naučnim predavanjima, da su vreme provedeno u šetnjama u prirodi ispunjavali objašnjenjima naučnih fenomena ili tajni prirode, dok je zalazak sunca pratio govor o kretanju nebeskih tela. Pošto im je majka bila odana katolikinja, deca su učila veronauku, a tetka ih je svake nedelje vodila u crkvu, gde su se molili za majčin povratak. Otac ih je naučio da svaku večernju molitvu završe sa: „...vрати mojoj majci zdravlje“.

Vladislav je svojoj deci usadio nadu u vraćanje poljske državnosti i duboku mržnju prema carskoj Rusiji. Na putu prema školi, Manja i njena drugarica zaustavljale bi se ispred spomenika koji je podigao car Aleksandar II, u blizini trga Saksonija, na kome je pisalo POLJACIMA, VERNIM SVOM VLADARU. Precizno ciljajući, Manja bi pljunula na ove mrske reči. Kada je car ubijen u bombaškom napadu u Sankt Peterburgu, Manja i njene drugarice iz razreda igrale su po učionici od sreće.

U strogo organizovanim životima ove dece, subotnje večeri su bile prijatan predah. Od sedam do devet sati uveče, otac im je čitao naglas. Kako je savršeno poznao maternji jezik i govorio ruski, francuski, nemački i engleski, čitao bi im i strana dela poput *Davida Koperfilda*, na primer, simultano prevodeći na poljski jezik. Manju je posebno dotakla *Priča o dva grada*, u kojoj je patriota bio prinuđen da sâm pravi cipele, baš kao i njena majka.

Sva deca iz porodice Sklodovski bila su pametna i izuzetni učenici, ali je Manja prednjačila. Jednom je četvorogodišnja devojčica posmatrala svoju stariju sestru Bronju kako se trudi

da nauči da čita. Uzela je Bronjinu knjigu i tečno pročitala prvu rečenicu. Primetila je da je svi prisutni zaprepašćeno posmatraju, pa je zaplakala, misleći da je nešto strašno zgrešila. „Nisam htela da uradim ništa loše“, zajecala je žalosno, „ali bilo je tako lako“. Nekoliko godina kasnije, porodični prijatelj pročitao je Manji jednu pesmu i ona ga je zamolila da joj dozvoli da pesmu prepíše. Zadirkujući je, predložio je da joj pesmu pročita još jednom, a da ona proba da je ponovi kad joj je već pamćenje tako dobro. Pročitao je pesmu. Manja je otišla u drugu sobu i pojavila se posle pola sata s tačno zapisanom pesmom.

Manja je sa svojim sestrama u početku pohađala školu u ulici Freta, ali kada je napunila šest i po godina, ona i Helena prebačene su u školu koja je bila bliže kući. Manju su odmah upisali u treći razred iako je većina devojčica iz njenog razreda bila godinu-dve starija. Ova škola je bila pod čvršćom kontrolom ruskih vlasti nego pređašnja, ali je upravnica, poljska patriotkinja Jadviga Sikorska, da bi izigrala vlasti, pravila svoj tajni, dupli raspored časova. Njene učenice su znale da se „poljska istorija“ u zvaničnom rasporedu zove „botanika“, a da se „poljska književnost“ krije iza predmeta „nemačke nauke“. Ukoliko bi banula kontrola, bio je osmišljen odlično organizovan sistem. Zvono bi zazvonilo i poljske knjige bi istog trenutka nestale, a na stolovima bi se pojavile ruske. Jednom prilikom, kada je naišla inspekcija, Manja je kao najbolja učenica u školi izabrana da na svom savršenom ruskom jeziku odgovori na njihova pitanja. Poslednje pitanje koje je inspektor postavio bilo je: „A ko je naš voljeni Car?“ Manja je za trenutak zastala i potom odgovorila drhtavim glasom: „Car Aleksandar II“. Čim su se vrata zatvorila, briznula je u plač zbog pokazanog licemerstva. Međutim, ubrzo je počela

da shvata kako ispoljavanje pravih osećanja može da bude pogubno.

Njen obožavani otac takođe je vodio dvostruki život, predajući tajno učenicima poljske predmete i trudeći se da im usadi ponos zbog poljskog nasleđa. Rus, upravnik škole u Novolipskoj ulici, otkrio je subverzivne aktivnosti profesora Sklodovskog. Odmah ga je otpustio. Profesor Sklodovski je izgubio i platu i stan istovremeno, i to u trenutku kada je Bronislava odlučila da se vrati kući iako je bolest uzela maha. Kada je šestogodišnja Manja ponovo videla majku i stariju sestru, potrčala je u Zosjino naručje, ali je majka ispružila ruke, podižući dlanove kako bi pokazala Manji da se zaustavi i ne prilazi im. Devojčica je kratko zastala, ne prepoznajući ženu koja je suvo kašljala i ličila na utvaru. Te nedelje, u crkvi, Manja je klekla i molila se. Rekla je Bogu da bi rado dala svoj život samo da njena majka ozdravi.

Porodica Sklodovski je iznajmila kuću, a da bi plaćao obrazovanje svoje dece, profesor Sklodovski je otvorio školu za dečake, uglavnom iz provincije. Đaci su mogli da plaćaju školarinu i pansion u ratama. U početku je imao samo pet učenika, a kasnije je taj broj porastao na dvadeset. U takvim uslovima bilo je veoma malo privatnosti. Manja je spavala na kauču u dnevnoj sobi. Svakog jutra ustajala je u šest sati da pripremi doručak i postavi sto.

Januara 1874. godine, jedan od učenika zarazio je Bronju i Zosju tifusom. Pošto se tifus prenosi preko izlučevina vaši i pacova koje ove životinje ostavljaju na prljavoj odeći, posteljini ili krznu i dlakama, brojni stanovnici njihove kuće činili su pogodno tle za razvoj te bolesti. Dve prethodne epidemije u Varšavi ostavile su hiljade mrtvih. Manjine sestre su ležale tresući se od groznice, a iz druge sobe danonoćno se čuo

majčin kašalj. Posle dvanaest dana, Bronja se oporavila. Dve nedelje kasnije umrla je dvanaestogodišnja Zosja, majčin verni saputnik. Bronislava, suviše bolesna da ide na groblje, stajala je na prozoru dok je pogrebna pratnja odmicala. Manja, obučena u dugi crni kaput svoje umrle sestre, išla je za kovčegom kao u zanosu. Maja 1878. godine, Bronislava je podlegla posledicama tuberkuloze. Manja će kasnije napisati da je njena majka u četrdeset drugoj godini, „duboko pogođena smrću svoje kćerke podlegla opakoj bolesti“. Naredne nedelje Manja je kao obično otišla u crkvu, ali kada je klekla shvatila je da više nikada neće verovati u Božiju milost.

Kako je Marija kasnije pričala, bol zbog ove dve smrti ispoljila se kroz „duboku i ozbiljnu depresiju“. Beše to nagoveštaj stanja koje će se često ponavljati u njenom životu. Kasnije, kada je postala gospođa Kiri i kada je cela svetska pažnja bila usmerena na nju, bila je manje otvorena te je ove epizode nazivala „zamorom“, „iscrpljenošću“ ili „problemima s nervozom“. Danas bi specijalisti dijagnosticirali njeno stanje kao jaku recidivnu depresiju, a najčešći okidač ovakvog stanja je tuga usled gubitka voljene osobe. Prošli su meseci pre nego što je prestala da se povlači na skrivena mesta i plače, skrivajući svoje psihičko stanje od porodice i školskih drugarica. Ispunjavala je sve obaveze u školi ne pokazujući znake duboke tuge. Bila je i dalje među najboljima u svom razredu. Ubrzo posle majčine smrti, Manja je počela da satima, nekad i danima, tone u svet knjiga. Govorila je veoma malo. Nosila se s novonastalom situacijom kako je umela – pomno je posmatrala svet oko sebe, pažnju je opsesivno usmeravala na pojedine objekte i tako potiskivala osećanje potpune opustošenosti. Godinama kasnije, Eva se prisećala kako se jednom vratila kući u tri sata po ponoći i primetila upaljeno

svetlo u sobi svoje majke. Ušla je u sobu i videla majku, udubljenu u naučne radove, potpuno nesvesnu prisustva svoje kćeri. Depresija i potreba da se osami, koji su se javili u detinjstvu, obeležiće Manju, a javljaće se i kod gospođe Kiri.

Na kraju školske 1879. godine, gospođa Sikorska, upravnica Manjine škole, posetila je profesora Sklodovskog. Obavestila ga je da je Manja i dalje daleko ispred ostalih u razredu, ali je neobično osetljiva i mentalno veoma krhka. Predložila mu je da sačeka godinu dana pre nego što je upiše u sledeći razred. Otac je odlučio da postupi upravo suprotno. Pošto su sve više škole bile pod strogim ruskim patronatom, povukao je kćerku iz brižnog okruženja gospođe Sikorske i upisao je u Treću rusku gimnaziju. Ta, nekada nemačka škola, pružala je izvrsno obrazovanje, ali bilo je teško podnositi ruske vlasti koje su nastojale da potisnu poljsku kulturu. Dok je pohađala gimnaziju, Manja je pronicljivo osećala da nastavnici poljske učenike tretiraju kao neprijatelje. Još kao mala, zapisala je kako ponekad poželi da „grebe kao mačka“,⁴ kada je besna, kada se oseti napuštenom ili ako je primorana da laže. Sada se u školi suprostavljala mnogo suptilnije. Kada je jedan nastavnik ukorio Mariju zbog nadmenog stava i rekao joj kako ga gleda s visine⁵, Manja, koja je bila viša od njega, prikrivši bes duhovitošću, odgovorila je: „Činjenica je da samo tako i mogu da vas gledam.“

Jedno po jedno dete iz porodice Sklodovski ispunilo je očeva očekivanja. Troje su diplomirali kao najbolji u svojoj generaciji, a Helena je školovanje završila kao druga u klasi. Manja je završila državnu gimnaziju, dobila zlatnu medalju kao najbolja učenica 1883. godine. Bilo joj je nepunih šesnaest godina.

Posle godina pritisaka, obmana, insistiranja na perfekcionizmu, potiskivanja strastvenih osećanja i očaja, Manja je doživela potpuni nervni slom. Zatvorila se u zatamnjenu sobu,

nije htela ni da priča ni jede. Otac je odlučio da je pošalje na selo kod rođaka kako bi povratila zdravlje i duševnu ravnotežu. Tako je počela, kasnije će se ispostaviti, najsrećnija i najsavršenija godina njenog života.

Porodice Boguski i Sklodovski bile su velike i nekoliko njihovih rođaka uspjelo je da sačuva veleposedničke kuće i deo bogatstva. Manja je prvi deo leta provela na jugu, u domu svoga ujaka. U početku je bila toliko iznurena i depresivna da se samo odmarala, ali, posle nekog vremena, postepeno joj se vraćalo dobro raspoloženje. Ostavila je naučne knjige po strani, pa je čitala romane, pecala, brala divlje jagode s rođakama, odlazila u duge šetnje, „terala obruč“, igrala badminton i šuge i uživala u mnoštvu „podjednako detinjastih stvari“.⁶ Dobila je blok za crtanje pa je mogla je da iskaže i svoj talenat i smisao za humor. Jednom je nacrtala psa koji jede iz njenog tanjira. Manja je napisala: „Ponekad bih se smejala i kad sa mnom ne bi bilo nikoga i razmišljala sam o stanju potpune gluposti sa istinskim zadovoljstvom.“⁷ Proživljavala je detinjstvo koje ranije nije iskusila.

Tokom novembra, prešla je kod drugog ujaka koji je živio još dalje na jugu, na obroncima Karpatskih planina. Ujak i ujna bili su veoma talentovani violinisti. I ovde je svaki Manjin dan bio ispunjen srećom, umetnošću, muzikom i knjigama. Baš kada je izgledalo da će se zabavni dani završiti, jedna od učenica njihove pokojne majke, čiji je suprug bio izuzetno bogat, pozvala je Manju i Helenu na svoje imanje severozapadno od Varšave. Zabave su tamo bile još bolje isplanirane i ispunjenije nego one kod Manjinih ujaka, pa je Helena zapamtila da je vreme „proletelo kao san, ali su sećanja ostala zauvek“.

Godinama kasnije, Marija će pričati svojoj kćerki Evi o tom čarobnom vremenu kada su je rođaci obasipali poklonima, o sankama punim nasmejanih mladih ljudi kojim bi se noću vozili od jednog imanja do drugog, o gozbama, flertovanju, igrama, plesovima mazurke u zoru. Pripovedala je kako je jedne noći plesala toliko dugo da su joj se cipele raspale pa ih je bacila. Eva se rodila kada je njenoj majci bilo trideset i sedam godina, a otac joj je umro kada joj je bilo četrnaest meseci. Zato nije mogla da u liku stroge, turobne, tihe, povučene, naizgled bezosećajne majke kakva je Marija Kiri postala, prepozna srećnu, nasmejanu i vedru devojkicu koja je plesala po celu noć.